

Oseberggraven — Helferden.

Oseberggraven er den rikeste og merkeligste grav vi kjenner fra norsk og nordeuropeisk oldtid. Dens monumentale virkelighet står ved siden av slike sivilisasjonens evige dokumenter som Ur i Babylon og Knossos på Kreta. Om denne mektige virkelighet skal jeg ikke tale her. Det er bare en enkelt side av de hundre spørsmål den reiser jeg skal belyse. Tilfellet har villet at jeg atter er vendt tilbake til en ungdoms arbeidsmark, og fra de studier som er blitt en frukt derav henter jeg frem denne ene.

Skjønt det er vel kjent hvad den rummet gir jeg innledningsvis dette resymé. Gravens store monument var skibet. I dette var dronningen — jeg kaller henne fremdeles slik fordi det er blitt hennes nom de guerre i all litteratur — og hennes trællkvinne lagt i et særskilt bygget gravkammer. I skibet lå bl.a. en vogn med tilhørende stol for dronningen, tre praktsleder og en bruksslede, fem praktfulle utskårte dyrehoder med tilhørende skaft og rangler — prosesjonsstaver vilde vi kalle dem —, vevede tepper, klær og sko og kammer, seks senger hvorav to praktsenger, fire sengehester, tre kister, flere vevstoler, mengder av småutstyr til kvinnearbeide, lamper, et helt kjøkkeninventar, en stor vintønne med fire bærehanker, to mindre og skjønne spann, 13 — tretten — hester med noe sparsomt utstyr — en ridesadel —, 2 okser, 3 hunder med hundelenker, dessuten en hel del skibsutstyr.

Så nøyaktig og grundig som Gustafson og hans høyre hånd Shetelig foretok utgravningen sommeren 1904, er det i store trekk ikke vanskelig å danne seg et samlet bilde av hvordan den omfattende seremoni, selve begravelsen, er foregått. Men dette blir jo bare det utvendige, det synlige, ikke de dypere, bakom liggende krefter. Hvad vi helst vilde vite er hvad de enkelte trekk vi ser, har hatt for mening, og om vi kunde nå frem til et glimt av den indre sammenheng i sinn og tanke hos det samfunn som bygget haugen over graven, det merkelige skuespill av krefter som sattes i bevegelse ved dette enkelte menneskes død og gravferd.

Uvilkårlig må vi få det inntrykk at skibet var det sentrale i graven. Men det var i gravkammeret dronningen hvilte. Vi kan komme det nærmere ved å stille spørsmålet slik: Var gravkammeret et »telt» ombord i skibet, var det slik at dronningen skulde foreta en »siste reise» i skibet, og hvor skulde en slik ferd foregå?

Skibet stod med forstavnen mot syd. Dette kan en ikke annet enn legge vekt på, fordi det ser ut som alle de store skibene, Tune, Borre, Oseberg, Gokstad, Karmøy, Namdalen, lå slik i graven, hvordan så enn graven ligger i forhold til sjøen. Men en viktig unntagelse kan nevnes. Borreskibet (1852) lå med forstavnen i nord etter Nicolaysens egen sikre iakttagelse. Dette svekker det sentrale i den forklaringen som har vært gitt på denne sydvendthet og som er utgangspunkter for denne undersøkelse.

I fortellingen om Balders død i Snorres-Eddaen heter det at möen Modgunn som vokter Gjallarbruen sier til Hermod som rider til Hel, at *nidr ok nordr liggv helvegr*, veien til Hel går ned og nord. Og denne veien, mente man, skulde ikke Osebergdronningen eller de andre storfolkene i skibsgravene. For efter gjeldende lære er det så at »den almindelige tro — sier P. A. Munch — har visstnok vært at det bare var de onde som kom til Hel». Det gjeveste var å komme til Valhall. Den samme forutsetningen om Hel i nord og ned fins også i Skirnismål og i de såkalte Heidreksgåtene.

Nu er det et spørsmål om denne tolkningen av båtenes orientering i gravene kan gjelde over det hele. Vi har flere norske graver hvor båtene ligger øst-vest, det er graver nordpå fra Bjugn, Snotra i Åfjorden etc. Mest iøynefallende er Holmedalsbåten fra Sunnfjord som ligger med forstavnen i VSV. Og i det rike og merkelige båtgravdistriktet i Uppland ligger f.eks. alle båtene ved Valsgårde NO — SV med forstavnene vendt mot elven Fyris, og her synes det tydelig at det ikke er himmelretningen som er avgjørende for plasseringen. I graven fra Karlevi på Öland lå båten med forstavnen mot nord slik som Borreskibet.

Uavhengig av dette har det videre i nordisk arkeologi utviklet seg en lære om at disse store skibsgravene — og båtgravene — betyr noe mere enn selve den gamle gudelæren gir holdepunkt for, nemlig at disse døde skulde ferdes på skib til et dødsrike over havet. En ferd vi ellers ikke kjenner noe til fra den gamle litteratur.

Nokså naturlig har ledende arkeologer i Norden forlengst ment at båt-

gravene og skibsgravene er »uttrykk for bestemte forestillinger om den dødes vilkår hinsides graven» (*Shetelig*). Spørsmålet er bare om båten i graven har samme betydning som alt annet gravgods, våben, smykker, bruksgjenstander osv., eller om den er der for å brukes til en særlig »dödsferd». *Montelius* grep til fortellingen hos Snorre om kong Hake som fikk banesår i striden mot Uppsalakongene. Hake lot føre frem et skib og lastet det med falne menn og våben, og så lot han det føre ut på sjöen, heiste seil og gjorde op ild og tente bål på skibet. Vinden stod fra land. Hake nærmet seg döden da han blev lagt på bålet, og siden seilte skibet i flammer ut på havet. Og den ferden blev meget berömt siden. — I denne fortelling har enkelte arkeologer som det synes med full rett ment å se et oprinneligere stadium av begravelse i skib, en virkelig dödsferd til »ukjent land».

Teorien fikk en slags videre utforming ved det forsök *Knut Stjerna* gjorde på å knytte det hele til den kjente greske tro, at den döde skulde ferjes til dödsriket av Charon over elven Styx. For å kunne betale ferden fikk den döde en liten mynt i munnen. Stjerna mente at de nordiske folk under beröringen med de klassiske kulturfolk hadde tatt op denne tanken og videre utformet den til å gjelde en båtferd over sjöen. Her skulde vi ha ophavet til båtgravene. Det kunde synes naturlig for de slekter som i folkevandringstid og vikingetid utviklet sjömannskapet og blev et sjöfarende folk.

Neppe mange arkeologer holder lenger på denne teorien om den greske charonsmyten som ophav til de nordeuropeiske båtgravene. Men forestillingen om en dödsferd over sjöen som forklaring på dem holder seg naturlig nok. Den synes så enkel og å ligge så nær.

For nu engang å prøve om vi kan nå litt lenger enn bare til denne »önsketanken», kunde vi kalle den, må vi gå tilbake igjen til kildene, til det arkeologiske materialet og til de mulige folkelige tradisjoner i den gamle tiden, gjemt på i muntlig overlevering og siden omsatt til litteratur. Det er sikkert nok at de litterære kilder stort sett er fremmed for tanken om en slik dödsferd over sjöen til et dödsrike. Men vi har grunn til å spørre hvorfor. Det er spørsmål om det ikke henger sammen med de umåtelig sterke, rotfaste, uutryddelig konservative grunnforestillinger om död — gravferd og dödsrike som har festet seg hos oss alt i bronsealderen, forestillinger så sterke at knapt nok kristendommen fikk has på dem. Den massive tyngde i graver som Oseberg og Gokstad er den höyeste, nesten eksplosive uttrykksform for tusenårige

tradisjoner i så måte. De uendelig mange svingninger, bølger og daler som vi kan spore i det arkeologiske materialet i de tre tusen år fra bronsealder til vikingetid er bare som ytre krusninger på overflaten av et mektig dyp, folketroen om døden og graven.

For de vestfoldske kongegravenes vedkommende er vi så heldig å ha et aldeles enestående dokument som lar oss skimte enkelte mektige trekk av den tankeverden som reiste gravene. Det er *Ynglingatal* som er «diktet» omtrent ved samme tid som Osebergdronningen døde, ca. 850, av skalden Tjodolv fra Kvinesdal til den siste Vestfoldkongen, Ragnvald den hederhøye, fetter til Harald hårfagre. Å kalle det for et dikt vekker egentlig helt gale forestillinger. Det er jo ikke en diktsamling til et julebord. Vi må først og fremst tenke på hvorfor det er komponert, hvilken misjon det hadde, ved hvilke store leiligheter det blev fremsagt eller minnet. Det ser ut som en stamtavle, men er noe mere, nemlig i kraft av dypere motiver et slags arvekravsbrev for Vestfoldkongene, basert på gravstedene som de religiøse vitner. Om alle kongene har det derfor vært fortalt om deres død og hvor deres gravsted er. I den eldste historien har disse gravstedene spilt en lignende rolle som i vår senere historie Olav den helliges grav i Nidaros Domkirke. Diktets siste del handler om de seks vestfoldkongene fra Halvdan kvitbein (død ca 750) til Ragnvald. Ikke alle versene er lenger kjent. Snorre har bevart for oss det vi nå kjenner. En eneste dronning er nevnt blant Vestfoldkongene, Gudrøds første kone, Åsa Haraldsdatter. Det historiske innhold av diktet kommer vi ikke inn på her i denne forbindelsen. Jeg skal bare nevne at jeg etter fornyet undersøkelse finner all grunn til å oprettholde den tanke jeg for 30 år siden fremla, at det er all sannsynlighet for at denne dronning Åsa er Osebergdronningen.

Halvdan kvitbein blev gravlagt i Skiringssal (Tjølling).

Eystein Haraldssønn blev hauglagt på Borre.

Sønnen Halvdan milde blev også hauglagt på Borre.

Verset om kong Gudrøds gravsted er gått tapt, men stedet var overveiende sannsynlig Borre.

Gudrøds kone Åsa er etter all sannsynlighet Osebergdronningen.

Olav Geirstad-alv er etter all sannsynlighet Gokstadhøvdingen.

I et billedsprog som står ved siden av stilen i treskjærerkunsten og tekstilene omtales disse kongenes død og begravelse. Og her møter vi rendyrket

det gamle hedenskaps formler omkring døden og graven på en langt dypere og oprinneligere måte enn i den yngre Eddalæren på dette området.

Selve gravhaugen omtales i tre av de bevarte versene som det sentrale, der hvor kongen bor etter døden. Men vi må straks si at den gamle uttrykksmåten er egentlig uoversettelig fordi vårt forestillingsliv umulig kan dekke den gamle tenkemåten.

Om Halvdan kvitbein heter det at *skereid i Skiringssal of brynjalfs beinum drupir*. Ved en rekke sammenstillinger av lignende uttrykk har jeg forsøkt å gjøre det klart at skereid ikke er noe stedsnavn, slik som det stod i alle sagautgaver og historiebøker, men står som omskrivende betegnelse for selve gravhaugen. Det er sammensatt av et meget gammelt ord *skær* som omskrivning for hest og *reid* (smlgn. rida, å ri) og minner om lignende men senere skaldespråks kjenninger for jorden, — slike som hestens myr, renens hav o.l. Når det videre oversettes at denne haugen i Skiringssal luter over brynjalvens — kongens ben så er det også en blodfattig gjengivelse av det som gir billedet dybde: haugen sørger — *of drupir* — over kongens lik. Og uttrykket brynjalv om kongen har også et dypere innhold. Krigeren, den døde konge, er blitt en alv, en vætte som bor i haugen. Og i folketradisjonen blev det blotet til en slik vætte i haugen. Hele den omstendelighet vi må bruke i gjengivelsen av den gamle hedenske uttrykksmåten, så enkel den er, viser avstanden i hele forestillingslivet.

Om Eystein heter det at han ligger *»und lagar beinum»* dvs. havets ben = stenene, en gammel omskrivning for gravhaugen eller for den indre kjerne-røysen av sten som dekket graven.

I verset om Halvdan milde sies det at mennene hans begravet kongen på Borre i denne uttrykksform: *Sigrhafendr* (de som har seier) *budlung* (kongen) à *Borro* (på Borre) *sidan fólu*, hvor *fólu* i vår ufullkomne gjengivelse oversettes med at de begravet ham, mens det rett og slett står skjulte ham, gjemte ham. Her står vi overfor en formel så gammel som gravhaugskikken i Norge, den dekker en dyp virkelighet, og formelen er så gammel at den formodentlig hos Tjodolv er blitt sjablon. Det er mottoet over inngangen til graven, til dødsriket, til boligen for den dødes skygge, hvor han skal gjemmes, skilles fra lyset og de levende.

Enklere sies det om Olav konge på Geirstad at hærkongen, den kampdjerve ligger *haugi ausinn*, i den haugen som er bygget for ham.

Så langt kan vi selv med vår mangelfulle forståelse følge. Men det står også fortalt i diktet til hvem og hvad de går, disse kongene, ved sin död. Og her kommer vi ut på dypet. Selvom de tre versene vi har om dette er uhyre vanskelig å forstå, så kan vi lese hvad det står. Tydeligst er verslinjene om kong Eystein, hvor det heter at han blev slått overbord av seilbommen, og derefter »*fór til Byleists brodur meyjar*». Byleist var Lokes bror, og Byleists datter var *Hel*. Det sies altså klart og tydelig at *kong Eystein fór til Hel*. Det har ellers stor interesse at Tjodolv nytter omskrivningen med Byleist, for her har vi en gammel vindgud som sannsynligvis er fulgt med helt fra bronsealderens religionssamfunn i Norge.

De to andre versstedene som omhandler dødsferden er dunklere, men til gjengjeld mere fortellende og omfattende ut fra arkeologisk syn.

Om Halvdan kvitbein sier Tjodolv at »*hallvarps hliþinauma tjoðkonung à totni tok*» (i moderne forkortning: kongen døde på Toten). Hall-varp betyr ordrett verpet, haugen, röysen, bygget av sten. Å verpa haug eller kumbl brukes i det gamle hedenske språk om det å bygge en gravhaug. *Nauma* er et eldgammelt ord for en dis, en gudinne, i visse betydninger satt i forbindelse med de avdödes »ånder» som vi vilde si. Og *hliþa*, v. betyr å beskytte, skjærme, verne. Det er her tale om en döds­gudinne, gravhaugens *nauma* eller dis, som tok imot kongen, og denne döds­gudinne som skjærmer og beskytter er ingen annen enn *Hel*.

Analogt med dette er det når det om den yngre Halvdan i diktet sies at *hvedrungs mæðr böð kongen til tings*. Hvedrung er bevart som en hedensk antikvititet i den langt yngre kristne diktning. Det viser seg å være et dekk­navn på den mangfoldige Loke, han som oprinnelig har hatt egenskaper som döds­gud. Ordet har sammenheng med petr, sten, og betyr altså også den som bor i stenen, i röysen, gravhaugen, eller *jorden*. Stenboerens=Lokes mö er atter ingen annen enn *Hel*. Tjodolv sier hun böð kongen til tings, den islandske middelalderfilologi dekker det ved å forklare at det gjelder et elskovsmöte. Formelen for å fare til *Hel* har altså vært mange og mangfoldige.

— I tre sikre tilfeller fortelles altså om Vestfoldkongene *at de fór til Hel*. De mektige billedene som er brukt er skapt av oldtidens trosliv om döden og graven. *Hel* tar imot dem til livet og graven, gjemmer dem og beskytter dem i gravens bolig. Her synes de store vestfoldske skibsgravene og det gamle diktet å dekke hverandre helt. Eimen av fullvektig hedenskap står tung

av begge. Folketroens Hels ruvende skikkelse kaster veldige skygger over haugene på Borre, Oseberg og Gokstad.

Nu kan vi vende tilbake til de spørsmål som først blev reist. Alle disse kongene omtales som krigere, og stikk imot gjeldende lære om slike folks ferd til Valhall, hører vi at de farer til Hel. Det første vi må få lov å slutte er dette: Den Hel vi möter i Ynglingatal og i kongegravene fra Oseberg, Borre og Gokstad må være den eldre dödsguddom, den oprinnelige Hel, ikke den åsareligionens fæle blåsvarte Hel som hun siden blev i Eddalæren, alt det som vondt og fælt var, mö og brormö til den onde Loke, Eddalærens djevel. Hel var dengang en beskyttende dödsgudinne, gravhaugens dis, som tar imot både Osebergdronningen og de andre Vestfoldkongene. Hel var også engang det eldgamle navn på dödsriket selv, og navnet Helheim og begrepet Helvite er laget meget senere og har ingenting med det oprinnelige hedenskapet å gjøre. Vestfoldgravene og Ynglingatal må representere i høy grad dette gamle oprinnelige hedenskapet.

Vi kan se utviklingen i løpet av det ene hundreåret som gikk mellom Osebergdronningens död og Håkon den godes död. Både Eirik blodöks og Håkon blev viet til Valhall, og i diktene om begges död (Eiriksmål og Håkonarmål) gjøres det meget vesen av at det er Odin som byr velkommen til Valhall. Dette fins det ingenting av i Ynglingatal ellre i Vestfoldkongenes graver. Her står to tidsaldre mot hverandre, det gamle hedenskap med den inngrrodde forestillingen om Hel og gravhaugen som sannsynligvis stammer helt fra bronsealderen, og den senere Eddalæren som blomstrer op i vikingetidens kampglade samfunn, hvor alle falne krigere kommer til Valhall, mens bare de som döde av sott kom til Hel, og de var noe mindre aktet enn krigersamfunnets helter.

Selvfølgelig kjente både Tjodolv og hans samtid alle gjengse forestillinger om guden Odin og hans gudesamfunn, den rolle han spilte som selve hovedguden. Det har vi beviser nok på i Oseberggravens billedtepper (Odinstreet) og i diktet selv, hvor Odinsmotiv et er betydningsfullt nok. Men i gammel tid, för den store oplösningen kommer i 10 århundre var Odin aldri noen dödsgud. I den første delen av Yt. bruker Tjodolv flere ganger bilder omkring graven og döden som har rot i helt oprinnelige forestillinger, meget eldre enn hans egen tid; som når han f.eks. i versene om Svegde taler om Dur en og Sokkmime som *dypets jotner* — det er utvilsomt de gamle likdemoner.

Den innvending ligger nær at Tjodolv bruker alle disse bilder om Hel og graven som gamle sjabloner, omtrent som man kunde samle en pen bukett av slike fra vår tids dødsannonser. En måtte ta op denne innvendingen hvis vi ikke hadde de store arkeologiske realiteter som motstykke, Borre, Oseberg og Gokstadgraven. Og samtidig må en være klar over at Tjodolv var ikke noen almindelig annonsesamler, han var teolog og tenker.

Nu var jo ingen av Vestfoldkongene *falne* krigere, selvom de i arvebrevet Ynglingatal kalles kampglade hærkonger, så forsåvidt behøver det ikke være noen motsetning her. Men det er den avgjørende forskjell at mens Hel ennå på Osebergdronningens tid er den beskyttende og mottagende store døds-gudinne, så er hun et hundre år efter iferd med å bli den onde Hel, den fæle og svarte skikkelsen i et dødsrike for de mindre verdige — ukrigerske — sjeler, og dit vilde de dog ikke sendt mennesker som blev omfattet med så megen heder og verdighet som Osebergdronningen eller Olav Geirstadalv — Olav den helliges store stamfar. Her kan nok ligge noe mere bakom, en veldig folkepsykologisk prosess, som avspeiler seg i den store forandring fra 9de til 10de århundres gravskikker i vårt arkeologiske materiale, en slags angstens befrielse fra det mørke dødsrike til drømmen om et lysere Valhall. — Men dette er ting som ligger utenfor vårt emne. En ting tør det iallfall være tillatt å peke på som en sannsynlig mulighet. Når Hel i løpet av ett hundre år går over til å bety det onde og settes i forbindelse med et helt nytt begrepp, Helviti, *viti* betyr straff, kan vi kanskje i dette brudd med alt det gamle se innflytelse fra det kristne forestillingsliv. Hel, det gamle dødsriket med gravhaugen som mittpunkt, som efter all sannsynlighet stammer fra bronsealderen og eldre jernalder, og som på nordisk grunn — og *bare* der — går over til å bli en »personlig gudinne», overtar sammen med Loke de nye tanker om et straffens rike for de onde og dårlige mennesker. I brytningstiden mellom gammelt og nytt i 10 århundre går et dødsrike under og en ny himmel åpner seg. Valhall stiger frem som den lyse nye verden for alle gode og ordentlige mennesker, og det vil på vikingetidens høyde si de som kunde bære et sverd og har krigerens adelsmerke. Men Osebergdronningens og Vestfoldkongenes samfund lever ennå dypt forankret i den gamle hederlige troen. For dem er Hel den store virkelighet, gudinnen som kommer dem imöte, som tar dem inn i gravhaugens bolig, som verner om bönder, krigere, konger og dronninger og alt deres gods, når de som vætter — alver —

tar bolig i haugen til et langt liv. Her blev de mektige, her blev de dyrket, her blev de heroer, og holdt i ære, kanskje også blotet til som deres forfedre i Uppsala. Her, og ikke i et rike bak fjerne hav, var deres virkelige dødsrike.

Vi kan naturligvis spørre om de egentlig fikk det så meget bedre ved dette nye skille som Valhall og kristendommen ga dem, om det helvede som middelalderen og ennå mere reformasjonen komponerte var noen god erstatning for det gamle, gode dødsriket i Hel med gravhaugens bolig, som århundrene hadde levd på, — om den gamle gode Lokes avløser djevelen fridde dem for angsten og skrekken for døden og dødsriket. Vi kan igrunnen bare svare med nye spørsmål av dem menneskene aldri blir ferdig med så lenge de fins til. Og iethvertfall vilde det føre oss alt for langt utenfor det enkle avgrensede området vi her forsøker å få noen klarhet over.

De gamle norske og islandske kilder, sagaer og dikt kjenner godt til haugsetning i båt eller skib. Alle gir de uttrykk for at haugen, graven er boligen og båten mannens eiendom. Flere av dem har gjemt på erindringen om å ride eller kjøre til Hel. Ennå Sigvat skald taler om å ride til Hel — så hardt henger det i. Utover Hels alt overskyggende rolle vet vi lite om de tanker de gjorde seg om de dødes ferd. Sikkert har de vært mange og betinget av forhold det praktisk talt er umulig å kontrollere. Det er ikke anderledes med oss selv idag, skjönt kristendommen har det dype tak i oss at vi skiller mellom en himmel vi ikke egentlig kjenner og et helvede vi helst vil undgå. De unge døde for elleve hundre år siden var omgitt av mennesker som hadde arvet tanker og former som var prøvet gjennom to tusen år, den ritus de fulgte ved begravelsen var frukten av et langt og dypt tankeliv som gjorde det naturlig for dem at gravhaugen skulde bli den dødes bolig.

Det vi vet om deres forestillinger om *dødsrikene* er ikke egentlig meget. Den eldste og uutryddeligste er Hel, det gamle skjulested for de dødes skygger. Hel gjemmer dem i graven. Vi må huske på at omsorgen for de døde har en ond bakside, skrekken for at de skulde gå igjen. Derfor er det at så mange av gravskikkene vi kjenner i det arkeologiske materialet er så hårdhendte, nesten usentimentale, realistiske, ikke minst Oseberggraven, ved siden av at de også kan være storslagne og gripende nok. — Såvidt det kan skjønnes går begrepet *Jotunheimar* også tilbake på et oprinnelig dødsrike, — det lå jo også i nord, et dødsrike av meget realistisk karakter. Jotnene har oprinnelig vært likdemoner, de åt likene bokstavelig. Her kommer vi ned

på et gammelt lag av dödstro. Den danske forsker O. Schoning mente i sin tid at Jotunheimforestillingen helt og holdent er grodd op av norsk folketro. Og i denne hører også Loke fra først av hjemme, og efterhånden glir de sammen og flokes inn i hverandre. Hel er Lokes datter, og hun er Lokes bror-datter osv. I Gylfaginning har Loke hesteskikkelse, og bak dette må ligge forestillinger som har dannet seg alt i bronsealderen hvor sol, skib og hest hører uløselig sammen (helleristningene). Siden får vi Helhesten, og så med kristendommen overtar djevelen Lokes rolle, og djevelen har jo som bekjent hestefot. Og i den sene folkelige forestilling om »fan og hans oldemor» er vel den siste en levning efter Hel.

Også sjöen må ha hatt en plass i norsk dödstro å dömme efter fortellingen om dödningeskiber, skib en kunde möte på deres ferd mot nord med de dödes sjeler (Ran). Jvfr. Naglfare, skibet laget av döde menns negler. Også her dreier det seg vel om gamle likdemoner, likgrådige havjætter som siden går op i jotnenes flokk.

Valhall derimot er en sen skapning av et dödsrike, det tilhörer vikingetidens överste sosiale lag med et eksklusivt krigersamfunn som krever evige kampleder i dödsriket. Det er noe fremmed over det, og det har aldri kunnet konkurrere med de gamle opprinnelige dödsrikeforestillingene knyttet til Hel, Loke og jotnene. Valhall lå i vest ved solens nedgang.

— Når vi så på disse mange omveier mötes med vårt første spørsmål ved Oseberggraven, om skibet var bestemt for en særlig dödsferd på sjöen, skulde jeg tro at det her har fått sine rette dimensjoner som et forholdsvis underordnet tema. Litteraturen kjenner bare den veien som kan rides eller kjøres. Det ligger i selve grunntankens natur at en kan ikke seile til Hel, fordi Hel er så rotfast knyttet til jorden, til skyggeriket under jorden, til skyggelivet i graven. Men det er jo ikke utenkelig at de under utviklingen av sjölivet i århundrene för vikingetiden har kunnet tilpasse Helferden en tanke om at den også kunde gjøres tilsjös. Et slikt teologisk krumspring er dog ikke videre sannsynlig. Det gamle dödsriket lå ikke bortenfor et ukjent hav, det var nært og fortrolig under den hjemlige jord, her hadde de kontakten med de döde fra alders tid. Men vi kan aldeles ikke benekte mulighetene.

Det er noe uendelig levende og »udödelig» i deres tanke om sjöen og om land bakom horisonten på sjöen, virkelighetsnært og fantastisk på samme tid.

Dit søkte tanken for å vinne nytt land, nytt liv. Og helt fra den første store sjöfartens tid i Norge — i bronsealderen — spiller sjöen med i graven. De la röysene på åser og berg langs kysten, langs den gamle alfarveien i Norge, og de la alt dengang skib i haug (Valderhaug på Sunnmöre). De bygget store stensetninger i skibsform både i Norge, Sverige og Danmark. Båten, skibet, blev en del av livet som det foldet seg ut for den döde i hans bolig — graven. Denne idé om graven som »bolig» er ikke for hedensk forestillingsliv uforenelig med tankene om et liv i Hel eller Valhall. Her skiller ikke den hedenske dogmatikk seg særlig fra den folketro vi ennå hadde bevart frem til vår tid.

— Osebergskibet var som bekjent »fortöyet» i haugen. Det lå et svært taug ut fra styrbords forstavn festet om en stor sten foran skibet. Men det var ikke for at skibet lå reiseklart som det ofte ses skrevet. I virkeligheten var skibet bundet og bastet til gravhaugen på en særdeles solid og bastant måte ved den svære stenröysen, som det har kostet et veldig arbeide å före frem og hive oppi skibet. Det var likefrem bygget inn i en stenröys, som nådde to meter syd for forskibet og fire meter nord for akterskibet. Hele akterskibet var fylt av sten i halvannen meters höyde over tiljedekket, over gravkammeret op til to meter over dette, og hele forskibet var fullstendig innemuret av sten. Det fins en kjent fortelling i den islandske sagaen om Gisle Surssön som synes å gi en forklaring. Torgrim Torsteinsson er död og blir begravet i båt. Så tar Gisle en sten »så stor som et berg» og legger den med veldig kraft i båten og sier: »Ikke kan jeg feste skib, hvis været löfter denne op». Formlen er dunkel, her ligger nok noe mere bakom, men ett synes i allfall sikkert, at det gjaldt å feste skibet til graven så det ikke bega seg ut på noen reise på egen hånd, — eller rettere sagt, skibet skulde heller ikke gå igjen, like lite som den döde dronning, som de må ha vært ganske særlig redde for. Dette har ingenting å gjöre med tanken om en dödsferd over sjöen, den kunde godt ha funnet sted fordi öm skibet var så kraftig festet. Det har bare å gjöre med den dödes og de efterlevendes forhold til graven.

Ingen av de andre kongegravene i Vestfold har en slik »kjerneröys», men noen av de vestlandske skibsgravene har det. Forklaringen på dette og andre tilsynelatende motstridende forhold finner en nokså nærliggende, når en sammenligner visse store gravlegninger nöyere. Det var ikke noe

fast system for alle trekk. Nesten ikke to av gravene er likke i alt. Vel var læren og tankene i hovedsaken klar, læren og troen om døden og graven. Men utformingen av de enkelte trekk måtte etter samfundsforholdene i høy grad ligge hos hver enkelt ætt. Den var selv sitt eget presteskap, og det fantes ingen fast formel for detaljene, ingen begravelserbyråer som uniformerte denne delen av seremoniellet. Her har den av hovets forstandere som planla og komponerte hele Osebergdronningens begravelse hatt frie hender til å utforme den etter de tanker på hvilke han bygget denne mektige gravferd.

»Den døde bor i graven», sier Feilberg i Dansk Bondeliv, »kirkegården er hans by, natten hans dag, dagen hans natt. I måneskinn, under stjernelys, i den mørke natt, føres hans liv i de dodes samfunn». — Og Magnus Olsen tilføyer: »Alt dette er naturlig nok. Det forstås ut fra folketroens forestillinger om de dodes samfunn, skilt fra menneskeverdenen med dens lys.»

— Det sene litterære nedslag av skibsgravskikken er fortellingene om Harald hildetanns begravelse og myten om Balders bålferd. Begge blev brent i skib på et praktfullt bål, og ved Baldersbålet spiller Eddaen op med hele guderegistret uten særlig forståelse av hele den dypere sammenheng.

Den klassiske uttrykksform som Shetelig i 1917 (i det store verk om Osebergfunnet s. 249 f.) ga sitt syn på båtgravene og skibsgravene i Norden ser ut til å stå fast den dag idag: De store skibsgravene i Norden opstår som en ny form for kongegraver, utviklet på grunnlag av hedensk nordisk tradisjon. Det er grunn til å tro at skibsgravene først er utformet hos kongeslekten på Vestfold og derfra overført til de andre stedene hvor de forekommer (Østfold, Karmoy, Namdalen). I anlegg og tankegang viser de ikke spor av fremmed innflytelse. Sin bakgrunn har de i en langt tidligere utvikling både i Norge og Sverige (smlgn. også, siden Shetelig skrev dette, den engelske skibsgraven fra Sutton Hoo). Båtgravene begynner å vise sig trehundre år før vikingetidens begynnelse og holder sig i bruk helt til hedendommens slutt. Det er en særegen nordisk dødstro og gravskikk som får sitt fylldigste og mest typiske uttrykk i Vestfoldgravene (Oseberg, Gokstad).

I Baldersmyten rider Hermod til Hel. Og Osebergdronningen hadde både hest og egen sadel. Men hun kunde også *kjøre* til Hel, jvfr. Brynhilds-sagnen, hvor det bl.a. i Helreid Brynhildar fortelles at Sigurd og Brynhild blev brent på hvert sitt bål, og hun på en vogn som var tjeldet med gudvev.

En annen version har vi i sagnet om Harald hildetann som kjøres inn i haugen på den samme vognen han brukte i slaget, og derefter blir hesten drept. Sigurd ring lar legge sin sadel ved siden av for at Harald kunde velge, enten han vilde ride eller kjøre til Valhall — oprindelig har det vært til Hel han skulde ride eller kjøre.

At vognen i Oseberggraven ikke er noen alminnelig reisevogn har vi forlengst vært klar over. Det kan ikke være tvil om at den har vært brukt i den gamle fruktbarhetskultus som første gang er nevnt i litteraturen hos Tacitus om folketroen hos noen jyllandske stammer (Dejbergvognen). Her har Gjessing i sin nyeste idérike studie (Viking 1943) åpnet nye store perspektiver og satt tingene på plass. I Uppsala var det Fröi som sammen med sin »prestinde» en gang om året — på vinteren — kjører rundt i bygden i sin vogn. Osebergdronningen har derfor også vært som Gjessing sier, en virkelig *hovgydje*, og vognen som kom med i graven var den hun brukte på årets fruktbarhetsferd i bygden til signing for buskapens trivsel. Tanken og seremonien stammer sannsynligvis helt fra bronsealderreligionen (helleristningene). Og en sentusenårig gjenganger har vi vel i fortellingen fra Telemarksbygden Eidsborg (18. årh.), hvor trestatuen av helgenen Niklas blev hentet ut av kirken en gang om året og kjørt rundt i bygden til velsignelse for markens grøde. Statuen fins den dag idag i Universitetets Oldsaksamling i Oslo.

Når denne vognen kom med i Oseberggraven gir det et dypere perspektiv på det hele. Og her kommer sikkert også forklaringen på de praktfulle dyrehodene båret på skaft og med tilhørende rangler. De er ikke bare skjønne, ypperlige kunstverk, de har hatt en oppgave som ledd i religiøse seremonier. De hører med i bildet av den mangfoldighet av seremonier som har utfoldet sig ved begravelsen, og de gir bildet et dypere perspektiv bakover.

Her hører også sledene, hestene og oksene med. Selvom sledene godt kan ha vært almindelige brukssleder — hvad de sikkert har vært — er de kommet med i graven av andre motiver. Og hestenes plass i graven har sannsynligvis ophav i et enkelt ledd av begravelsesseremoniene, — som særlige offerdyr. Om den rolle hesten har spilt i oldtidssamfundenes skikker og tro om døden og graven kan jeg bare henwise til den nevnte studie av Gjessing.

Det spiller i denne forbindelsen ingen rolle, når det viser sig at nesten alle hestene i Oseberggraven er gamle, ubrukelige dyr. Flere av dem er mer-

ket av langt fremskreden benspatt, noen av dem har vært varig halte, hvis de ikke likefrem var krøplinger og i allfall helt avfeldige. Av de 13 er 11 hingster og én av dem er over 20 år gammel. Dette iöinefallende forhold er uten betydning i samme öieblikk det erkjennes at hestenes funksjon ved denne begravelsen har vært å tjene som offerdyr.

Bare noen streiflys er forsökt kastet over den mangfoldighet av spørsmål som denne rike Oseberggraven reiser. Til en annen leilighet får det bli å tale om andre av dem, bl.a. slike underlige ting som dronningen og hennes træl-kvinne som har fulgt henne i graven. Her var det bare meningen å forsöke å komme innpå de sentrale spørsmål, hele det tankeliv som ligger bak denne begravelsen, den sum av åndelige krefter som fikk utfolde sig fra den stund hun döde på Oseberg gård og til graven var lukket igjen og haugen reiste sig over den. Gravferden. Og slik skulde den da, tror jeg, forståes:

Det *var* siste reis.

Dödsferden var fullbyrdet med gravleggelsen, fra nå av begynte skygge-livet dernede i graven. Hun skulde ikke gå igjen, ingenting skulde kunne röre på sig til de levendes forderv. Dernede kunde hun leve som skyggen, skilt fra lysets verden, gravens liv i Hel.

A. W. Brögger.